

UVOD U SOCIOLOGIJU MASOVNIH KOMUNIKACIJA

Masovne komunikacije su atribut modernog društva. One su same po sebi posledica i uzrok promene u njemu. Knjiga Denisa Mek Kvejla *Uvod u sociologiju masovnih komunikacija* (Glas, Beograd, 1976) vredan je pokušaj da se prevaziđe jednostranost i nesistematičnost socioloških analiza koje su se svodile pretežno na izučavanje posledica masovnih komunikacija. Namera njenog autora da poboljša razumevanje veze između društva i njegovog komunikacionog sistema, pokazala se opravdanom.

Denis Mek Kvejl je nastojao da na tekovinama teorijskih i empirijskih istraživanja izvedenih do 1969. godine, kađa je delo napisano, označi oblast istraživanja kojom bi trebalo da se bavi sociologija masovnih komunikacija. Autori mnogih knjiga iz ove oblasti su ranije pretenciozno prezentirali rezultate ispitivanja koja se nisu bogznakako čvrsto oslanjala na teoriju. Istina, nije ni postojalo izrazito delo koje bi moglo zadovoljiti prisutnu potrebu za teorijskom mislju. Verovatno su to bili uslovi da se ovaj britanski istraživač prihvati realizacije odgovornog i značajnog poduhvata kao što je pisanje ove knjige. Mek Kvejl je u njoj na sistematičan način dao pregled ranijih istraživanja pokušavajući da sumira sve značajnije aspekte masovnih komunikacija. Zato u ovom delu i nalazimo detaljan pregled najuticajnijih pravaca i koncepata koji bi mogli činiti sociologiju masovnih komunikacija. Inače, knjiga *Uvod u sociologiju masovnih komunikacija* sastoji se iz pet poglavlja. U svakom od njih uočava se namera autora da ukaže na doseg pojedinih teorijskih pristupa i nagoveste pravci budućih istraživanja.

U prvom poglavlju autor se bavi odnosom masovnih medija i društva. Navodeći definiciju masovnih komunikacija, on daje kratak pregled njihovog istorijskog razvoja, koji je počeo još u prošlom veku, pojavom visokotiražne štampe.

Mek Kvejl sistematično prikazuje osobine mass-medija kao „izraza naše potrebe za učestvovanjem u svetu” i konstatuje da oni utiču na razvoj nekoliko bitnih oblasti društvenog života, naročito onih koje se odnose na slobodu i kontrolu, strukturu vlasti i promene u društvu. On navodi i nekoliko različitih teorijskih orijentacija u proučavanju masovnih medija. Jedna od njih uporno insistira na integrativnoj funkciji medija u modernom društvu, dok druga grupa autora, medije smatra sredstvima koja doprinose razaranju društvene osnove i izolaciji u urbanoj sredini. Stvarajući iluziju o potpunoj uklopljenosti pojedinca u društvo, mediji se doista prepoznaju kao bitan faktor komforizma i element društvene dezintegracije. Onda je razumljivo što oni faktički smanjuju stvarnu participaciju, glorifikujući materijalne vrednosti i podstičući atraktivne vidove pseudogzistencije. Masovnim medijima se u neomarksiističkoj kritici savremenog industrijskog društva, ističe dalje Kvejl, dodeljuje ključna uloga.

Herbert Markuze je medije smatrao sredstvima za podržavanje jednog oblika totalitarizma koji se ne služi nasiljem u pravom smislu reči, već deluje, „teroriše” kroz stvaranje lažnih potreba i manipulisanje njima — potrebâ za zabavom, odmorom i ličnom potrošnjom. Zanimljivo je Markuzeovo uverenje da bi nefunkcionisanje televizije i srodnih medija, dovelo do potpune dezintegracije kapitalizma, do čega nisu dovele njegove duboke unutrašnje suprotnosti.

Osim ovih teorijskih prilaza sociologiji masovnih komunikacija, autor navodi i dve oblasti u kojima je takođe učinjen određen istraživački napor na tom planu. To su sociologija kulture i sociologija rada. Za prvu oblast su od bitnog značaja pitanja kako se društvena struktura odražava u kulturnim dobrima, u koje spada sadržaj mass-medija i odnos popularne kulture koju oni šire prema tradicionalnoj umetnosti, dok je za sociologiju rada neobično važan odnos rada i strukture zanimanja prema fenomenu dokolice.

Predmet drugog poglavlja je relacija masovno društvo — masovni mediji, njihovo međusobno prožimanje. Tu je veoma argumentovano pokazan veliki raskorak između činjenica i teorije čiji su predmet masovne komunikacije. On

kaže da mnoge teze o nepovoljnim društvenim posledicama ovih medija još uvek nisu dokazane, dok su neke, na primer one o klasno izdiferenciranom modelu njihove upotrebe, sasvim opovrgnute. U ovom poglavlju Mek Kvejl govori i o masovnom društvu i pojavama karakterističnim za njega, uključujući TV i masovnu kulturu i komunikacije, ističući jednostranost i neobjektivnost do tada izvršenih istraživanja. On naglašava da se proučavanje ovih fenomena vršilo sa pozicija prošlosti. Mnoge primedbe na masovnu kulturu i industrijsko društvo date su sa romantičarskim pogledom na divno zlatno doba koje je nepovratno iščezlo zato što je većina istraživača robovala i robuje tradicionalnim estetskim stanovištima, tako da im se dešava da masovno društvo vezuju za totalitarizam fašističkog tipa, dok se masovnoj kulturi odriče svaka vrednost. Pitanje je, međutim, koliko je ovakva orijentacija daleko od konzervativnog elitizma Ortege Y Gaseta koji je svojevremeno tvrdio da je prava kultura, kultura manjine.

U trećem poglavlju dat je najpre prikaz glavnih linija empirijskih istraživanja masovnih komunikacija. Mek Kvejl smatra da je donedavno nesumnjivo postojala „identifikacija ovog fenomena sa temeljnim istraživanjem posledica koje one imaju na subjekte izložene dejstvu komunikacionih izvora”. Ovakva preokupacija ima svoje uzroke, kaže Mek Kvejl, i oštro kritikuje scijentizam, zanos podacima dobijenim iz kontrolisanih eksperimenata i nedostatak istorijske perspektive, što karakteriše istraživačku tradiciju ove relativno nove naučne oblasti.

Predmet trećeg poglavlja je odnos između teorije i empirije. Autor ističe da su i teorija i empirija u početku polazile od pretpostavke o usamljenim i izolovanim pojedincima, ostavljenim na milost i nemilost masovnim medijima. Do njihovog razdvajanja, međutim, došlo je nešto kasnije kada su se rezultati empirijskih istraživanja oštro suprotstavile teoriji otvoreno dovodeći u pitanje mnoge njene predrasude. Empirijske činjenice su uspele da odbace kao sasvim neprihvatljivu ideju da su mass-mediji nužno povezani sa bespomoćnim pojedincem izloženim „otrovnom značenju medija”. Mek Kvejl pokazuje neobičnu važnost GRUPE kao posrednika i determinante masovnih komunikacija. On kaže i da su ovi sukobi teorijskih tvrdnji i činjenica bili veoma štetni za razvitak plodne teorije na ovom polju.

Četvrti deo ove zanimljive studije bavi se novim pravcima u istraživanju fenomena masovnih komunikacija. Posebna pažnja posvećena je njihovoj ulozi u ekonomskom i društvenom raz-

vitku. Mnogi autori su relativno brzo uočili i svojim istraživanjima potvrdili, postojanje tesne veze između političkog i komunikacionog procesa. Takođe su, vrlo uspešno, dokazali da u nerazvijenim zemljama masovni mediji imaju nezamenljivu funkciju u procesu političke socijalizacije. Mek Kvejl dalje piše o unutrašnjoj organizaciji rada u komunikacionom sistemu, mehanizmima koji deluju i kad ne postoji oficijelna cenzura, o prirodi komunikacionih uloga i sredstvima pomoću kojih se one definišu. Jezgro ovih istraživanja je ideja o „Čuvarima prolaza” (gate keepers), odnosno o onima koji imaju pravo odlučivanja da li će jedna vest biti transmitovana ili ponovo emitovana u istom ili drugačijem obliku. Pišući o sadržajima mass-medija, Mek Kvejl navodi hipotezu Kracauera, koju su dokazali američki naučnici Matal i Mek Kol, da je zahtev za masovnim rasprostiranjem masovnih poruka, u suštini zahtev najšire publike i da vrednosti i interesi grupa koje predstavljaju „metu” medija odlučuju šta će se naći u procesu komuniciranja. U ovom poglavlju ukazuje se na tri strategije ispitivanja koje nisu potpuno formirane teorije, već predstavljaju tek teze delimično dokazane. To su: analiza društvenih sistema, funkcionalistička analiza i pristup korisnosti i zadovoljstva. Ovaj pristup je nastao kao posledica potrebe da se pažnja istraživača usredsredi na to „šta ljudi čine sa medijima, a ne šta mediji čine sa ljudima”, i podrazumeva da ljudske vrednosti, interesi, asocijacije i uloge poseduju ogromnu moć i da determinišu ono šta će ljudi posmatrati i videti.

U petom, zaključnom, poglavlju autor skicira polje istraživanja koje se sve više prihvata kao sociologija masovnih komunikacija, procenjuje teorijske i empirijske koncepte aktuelne u vreme kad je delo pisano, i ukazuje, istina ne direktno, na rukovodeće principe budućih istraživanja. Možemo se saglasiti sa autorovim zaključkom da je svim tim fragmentarnim teorijskim pravcima zajednički pokušaj da se dovedu u međusobnu vezu svi odvojeni elementi u procesu masovnog komuniciranja. Mek Kvej takođe naglašava da je, uprkos već učinjenom napretku, veza između masovnih komunikacija i modernog društva ostala i dalje problematična. To se delom može pripisati konfuznosti još uvek uticajnih teza o masovnom društvu koje mass-mediji pretvaraju u totalitarne i otuđene sisteme. Ono što se može zameriti autoru je ostavljanje čitalaca bez konkretnog i potpunog odgovora na pitanje: ŠTA JE SOCIOLOGIJA MASOVNIH KOMUNIKACIJA? Uočavamo, takođe, da autor nije rešio ni svoje dileme u pogledu konačnog opredeljenja za jedan od izloženih pravaca istraživanja. Međutim, na izvestan način ga opravdava činjenica

da njegova neodlučnost nije posledica istraživačke pasivnosti, već shvatanja o težini i ozbiljnosti ovakvog opredeljenja.

U našoj zemlji sociologija masovnih komunikacija nema dugu tradiciju i stoga je pojava knjige Denisa Mek Kvejla, koja pruža obilje krajnje zanimljivih informacija, od neobične važnosti za sve naučnike čiji predmet proučavanja ulazi u područje sociologije masovnih komunikacija. Autor u delu navodi i niz metoda do sada korišćenih u ovoj oblasti koja nije mogla da izbegne zamke interdisciplinarnosti. Nije potrebno naglašavati da sve te ponuđene metode ipak treba uzeti sa rezervom, uglavnom zbog toga što je priroda mass-medija determinisana karakterom društvenog sistema. Funkcije i karakteristike masovnih komunikacija u samoupravnom socijalističkom društvu, kao što je naše, nužno se u nekim bitnim elementima razlikuju od onog na Zapadu. Iz tih razloga, ovde navedeni i predloženi metodološki pristupi, u većem broju istraživanja ne bi dali naučno vredne rezultate. Sigurno je da će naši naučnici morati što pre da izgrade sopstvene metode koji će omogućiti istraživanja u ovoj oblasti izuzetno važnoj za funkcionisanje samoupravnog sistema.

Na kraju, potrebno je još jednom naglasiti da je studija Denisa Mek Kvejla *Uvod u sociologiju masovnih komunikacija* zadovoljila kriterije dobro napisanog UVODNOG dela, uspešno prevazilazeći granice i slepilo pozitivizma i dajući pouzdan presek stanja nauke o masovnim komunikacijama.